

TÜRKİYE'DE İLAÇ SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ; BİR DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Hacı Hayrettin TIRAŞ¹

Öz

İlaç endüstrisi insan sağlığının korunmasında ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinde önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda ülkeler içinde ekonomik ve stratejik öneme sahiptir. Dünyada üçüncü sektör olarak kabul edilen ilaç sektörü Türkiye'de en erken kurulan sektörlerden biridir. Bu çalışmanın amacı Türkiye ilaç sektörünün analiz edilmesidir. Çalışmada konu ile ilgili en son veriler kullanılmış ve betimsel bir analiz yapılmıştır. Buna göre Türkiye yaklaşık 11 milyar dolarlık ilaç piyasasıyla dünya sıralamasında 2018 yılında 15. sırada yer almıştır. Türkiye ilaç sektörü 2019 yılında satış hacmi olarak 40,7 milyar TL büyüklüğüne ulaşmıştır. Bu gün 40 bin çalışanıyla uluslararası standartlarda üretim yapan 83 ilaç tesisinde 12 binden fazla ürünü üreterek yaklaşık 470 kuruluş ile 170'ten fazla ülkeye ihracat gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin ilaç ihracatı 1,4 milyar dolar, ithalatı 5,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Buna göre Türkiye ilaçta net ithalatçı ülkelerden biri konumundadır. Ortalama ömrün uzaması, nüfusun yaşlanması, sağlık hizmetlerine ve ilaca erişimin kolaylaşması önümüzdeki dönemlerde ilaç sektörüne olan talebi ve yatırımları artıracaktır. Türkiye'nin ilaçta dışa bağımlılıktan kurtulması için son yıllarda devlet tarafından da desteklenen bütün ilaçlarda millileştirme ve yerli üretimin teşvikinin sürdürülmesi gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda yurtdışına döviz çıkışını azaltılarak dış ticaret açıklarını düşürebilir.

Anahtar Kelimeler : İlaç, İlaç Piyasası, İlaç Harcamaları.

Jel Sınıflandırılması : I10, I11, I19

THE DEVELOPMENT OF THE PHARMACEUTICAL SECTOR IN TURKEY; A SITUATION ASSESSMENT

Abstract

The pharmaceutical industry plays an important role in protecting human health and improving the quality of life. It also has an economic and strategic importance within countries. The pharmaceutical sector, which is considered to be the third sector in the world, is one of the earliest established sectors in Turkey. The aim of this study is to analyze the Turkish pharmaceutical sector. In the study, the most recent data on the subject was used and a descriptive analysis was made. According to Turkey with approximately \$ 11 billion pharmaceutical market in the world rankings in 2018, it was ranked 15th. Turkey's pharmaceutical sector as sales volume in 2019 reached 40.7 billion TL in size. Today, it produces more than 12 thousand products in 83 pharmaceutical facilities producing at international standards with 40 thousand employees and exports to more than 170 countries with approximately 470 organizations. Turkey's pharmaceutical exports \$ 1.4 billion, imports stood at 5.6 billion dollars. Accordingly, Turkey is one of the country a net importer of drugs. Increasing the average life expectancy, aging of the population, and easier access to healthcare services and pharmaceuticals will increase the demand and investments in the pharmaceutical industry in the upcoming periods. to get rid of dependence on foreign Turkey supported all the drugs in the drug nationalization by the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Zübeyde Hanım SYO, Sağlık Yönetimi Bölümü, hhayrettintiras@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5197-9827>.

government in recent years and should be continued incentive to domestic production. This situation may also reduce foreign trade deficits by reducing foreign exchange outflows abroad.

Keywords : Pharmaceutical, Pharmaceutical Market, Pharmaceutical Expenditures.

Jel Classification : I10, I11, I19

GİRİŞ

İlaç endüstrisi, insanların en temel gereksinimi olan sağlığın korunması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinde rol oynayan önemli bir endüstridir. Sağlığa yönelik üretim yapan ilaç sektörü, insanların yaşam sürelerinin uzaması, gelir düzeyi artışlarına bağlı olarak kaliteli yaşam beklentisinin artması, çevresel etkenler ve teknolojik gelişimin etkisiyle günümüzde dinamik bir yapıya sahiptir.

En genel tanımı ile ilaç sektörü, beşeri ve veteriner hekimlikte tedavi edici, koruyucu ve tanı amaçlı olarak kullanılan sentetik, bitkisel, hayvansal ve biyolojik kaynaklı kimyasal maddeleri farmasötik teknolojiye uygun biçimde üreterek tedaviye sunan bir sanayidir (TİTCK, 2018: 74). İnsan sağlığına ve yaşam süresine yaptığı katkılar yanında, yoğun olarak eğitim seviyesi yüksek personelle çalışması, katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesi ve üretilmesi, yüksek Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) harcamalarının yapılması, tıp ve eczacılık alanlarına bilimsel katkı sağlaması bakımından stratejik bir sektör olarak değerlendirilmekte ve dünyada üçüncü sektör olarak kabul edilmektedir. Yüksek Ar-Ge harcamaları yanında teknolojinin de yoğun olarak kullanıldığı ilaç sektörü, insan hayatındaki öneminden dolayı çok büyük denetim ve gözetime tabi tutulmaktadır. Ayrıca, dünya nüfusunun hızla artması ve insan ömrünün uzaması ile ilaç sektörüne olan talep görece istikrarlı bir şekilde büyümektedir (KPMG, 2019: 3).

İlacın ikame edilemez olması, yani başka ürünlerin ilaç yerine kullanılamaz olması ilacı diğer ekonomik ürünlerden ayırmaktadır. Bu özelliğinden dolayı ilaç sektörü günümüzde en kritik sektör olma özelliğine sahiptir. Çoğu ülke ilaç sektörüne verdikleri önemden dolayı ilaç fiyatlarına müdahil olmakta, ilaç ve ilaç yapımında kullanılan maddelerin ithalatı ve ihracatına müdahale edebilmektedirler. Ayrıca ekonomik kalkınmadaki önemi yanında salgın hastalıklar, olası ambargolar ve savaş gibi durumlarda ülkenin ilaç ihtiyacını karşılayacak üretimi yapabilecek bir ilaç endüstrisinin bulunması büyük öneme sahiptir. Bu durum günümüzde tüm dünyayı sararak hızla yayılan ve yüz binlerce kişinin ölümüne sebep olan Covid-19 salgını ile bir kez daha anlaşılmıştır. Öyle ki salgın sırasında ülkelerin vatandaşlarının tedavisi için yeteri kadar ilaç ve koruyucu ekipmana sahip olamaması ve üretmemesinden dolayı, birbirlerinin üçüncü ülkelerden aldığı ilaç ve malzemelere el koyduğu durumlar olmuştur. Dolayısı ile ilaç sektörü ülkelerin kurması ve geliştirmesi gereken stratejik bir sektördür.

Ülkemizde ilaç sektörü en erken kurulan sektörlerden birisi olmasına rağmen istenen seviyede gelişme gösterememiş ve Türkiye'nin ilaçta dışa bağımlılığı hala devam etmektedir. Türkiye ilaç piyasası incelendiğinde dünyadaki durumun aksine parçalanmış ve dağınık bir yapıda olduğu görülmektedir. Ülkemiz Avrupa'da en ucuz ilaç ve sağlık bakım fiyatlarına sahip ülkelerden birisidir. 2018 yılı itibariyle 11 milyar dolarlık değeriyle dünyanın en büyük 15. ilaç pazarı olan (Atasever, 2019: 46) Türkiye'de dünyanın önde gelen ilaç firmaları faaliyet göstermektedir. Ayrıca bu firmaların ülkemizde üretim tesisleri bulunmakta ve yurtiçi üretime katkıda bulunmaktadır. Son yıllarda ilaç ihtiyacının karşılanmasında dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla yerlileşme ve milli imkanlarla ihtiyacın karşılanmasına yönelik çabalar artmıştır.

Türkiye ilaç endüstrisi bugün 40 bin çalışanıyla, uluslararası standartlarda üretim yapan 83 ilaç tesisi, 12 binden fazla ürünle 170'ten fazla ülkeye ihracat

gerçekleştirmektedir (İEİS, 2020a). Türkiye 2018 yılı itibariyle 11 milyar dolarlık ilaç pazarıyla dünya sıralamasında 15. sırada yer alırken (Atasever, 2019: 46), 2019 yılında değer ölçeğinde 40,7 milyar TL, kutu ölçeğinde ise 2,37 milyar kutu satış miktarına ulaşmıştır. Türkiye 2019 yılında 1.442 milyon dolar ilaç ihracatı yaparken, 5.556 milyon dolar ithalat yapmıştır. Sektörün dış ticaret hacmi 2019 yılında yedi milyar doları geçerken, dış ticaret dengesi 4,1 milyar dolar açık vermiştir. Sektörün en büyük sıkıntısı fiyatlama konusunda kamunun müdahalesi ve kurların yıllık olarak belirlenmesidir. Buna rağmen Türkiye ilaç piyasası son dönemlerde önemli oranlarda büyüme göstermiş ve dünya ilaç sektöründe önemli piyasalardan birisi olduğunu kanıtlamıştır. Bu bağlamda tüm dünyanın sıkıntı yaşadığı ve baş etmeye çalıştığı Covid-19 salgınının etkisiyle, ilaç endüstrisinin önemi bir kez daha anlaşılmış ve bu dönemde Türkiye ilaç piyasasının durumunun incelenmesi önemli hale gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı son dönemlerde insan hayatına olan etkilerinin artmasından dolayı ilaç sektörünü Türkiye özelinde incelemek, elde edilen en güncel verilerle betimsel olarak değerlendirmektir. Çalışma yapılmadan konuyla ilgili kitap, kitap bölümü, makale, bildiri, tez, kurum ve kuruluşların çıkarış oldukları raporlar ve bültenler ile internet kaynakları taranmıştır. Elde edilen en güncel ve doğru verilerle inceleme ve değerlendirmelerin yapılmasına çalışılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde dünya ilaç piyasası hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye ilaç sektörünün gelişimi ve mevcut pazar durumu hakkında bilgi verilerek, çeşitli başlıklar altında ilaç piyasası en güncel verilerle incelenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme ile Türkiye ilaç piyasası için öneriler sunulmuştur.

1. DÜNYA İLAÇ SEKTÖRÜNDE GENEL DURUM

Günümüzde ilaç piyasası sağlık sektörünün önemli bir bileşeni olarak dikkat çekmektedir. Üçüncü büyük sektör olarak kabul edilen ilaç sektörü, üretim hacmi ve ticaret kapasitesi bakımından en kritik sektörlerden birisidir. Dünyanın hızla küreselleşmesi, bilim ve teknolojideki gelişmeler ilaç sektörünün sürekli bir ilerleme içerisinde olmasını sağlamaktadır. Teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı ilaç sektöründe diğer sektörlerle göre daha yoğun Ar-Ge faaliyetleri ve kalifiye elemanlarla çalışmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Ayrıca, nüfusun hızla artması ve ortalama ömrün uzaması, ilaç sektörüne olan talebi görece olarak artırırken, insan hayatındaki önemi dolayısı ile çok büyük denetim ve gözetime tabi tutulmaktadır (KPMG, 2019: 3).

Dünya genelinde 1970 yılları sonrasında sağlık harcamalarında önemli artışlar olmuştur. Bu süreçte ilaç harcamaları da sağlık harcamaları içerisinde önemli bir yer teşkil etmiştir. O dönemde ilaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payı yaklaşık %20 civarındadır. Buna rağmen ilaç sanayi son yıllarda mortalite ve morbidite düşüşlerinde önemli rol oynamıştır (Top ve Tarcan, 2004: 177-178). Günümüzde ise artan ortalama ömür, çeşitliliği artan hastalık türleri ve bu hastalıkların tedavisi çabaları bireylere ve ülkelere yüksek maliyetler yüklemekte (Tıraş, 2020: 646), buna paralel olarak ilaç harcamalarının sağlık harcamaları içerisine ki oranı ve önemi giderek artmaktadır.

Dünya ilaç sektörünün büyüme trendi izlendiğinde demografik değişim, hızlı teknolojik gelişim, ortalama yaşam süresinin artması, hastalık türlerindeki değişimler, sosyal küreselleşme, sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaşması ve sosyal devlet olgusu gibi etmenler ilaç sektörünün büyümesinde önemli olmuştur (TİTCK, 2018: 74). Piyasa ise firmalar ve ilaçların büyük ölçüde kimler tarafından ve ne kadar tüketileceğine karar veren üçüncü taraf bir ödeyiciden (sağlık sigortası şirketi veya sağlık sigortası kurumu) oluşmaktadır. Üçüncü taraf bir ödeyici kurum veya şirketin bulunması ilaç talebini

etkilemekte ve bu yönüyle ilaç piyasasını diğer mal ve hizmetler piyasasından ayırmaktadır (Çalışkan, 2008: 55). Bu piyasada diğer piyasalarda olduğu gibi tüketici egemenliğinden söz etmek mümkün değildir. Hastalar kısıtlı olarak sadece hekimin reçete ettiği ilaçlar içerisinde orijinal yada jenerik (muadil-eşdeğer) ilaçlar arasında seçim yapabilmektedirler. Şekil 1’de dünya ilaç piyasasında reçeteli satılan ilaçların dağılımı ve tahminler yer almaktadır. Buna göre toplam reçeteli ilaç satışlarının yıllık yaklaşık %7 büyüme ile 2024 yılında 1,1 trilyon dolar (ABD Doları) büyüklüğe ulaşması beklenirken, en hızlı artışın katma değeri yüksek olan “yetim ilaçlar” kategorisinde olacağı, jenerik ya da diğer ifadeyle eşdeğer ilaç satışlarındaki artışın ise görece sınırlı kalacağı tahmin edilmektedir.

Şekil 1: Dünyada Reçeteli Satılan İlaçların Dağılımı ve Tahminler (Milyar Dolar)

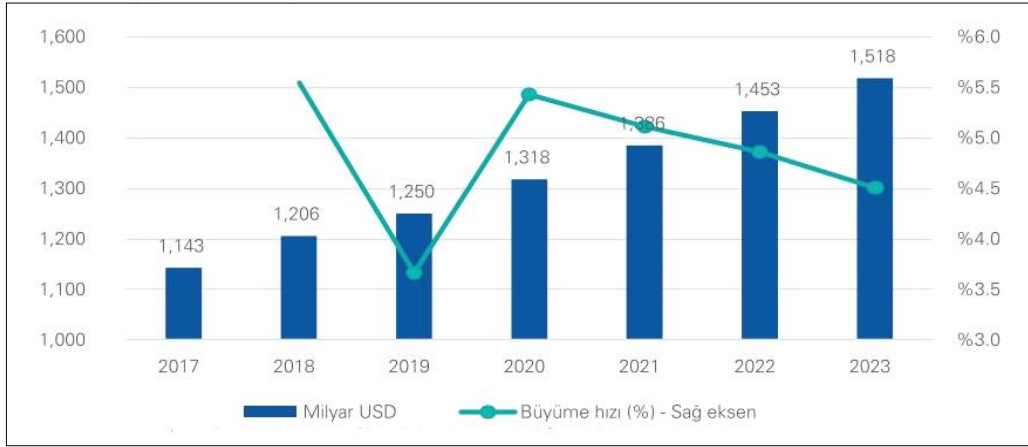
Kaynak: (KPMG, 2020: 5; Evaluate Pharma, 2019: 8)

İlaç endüstrisinde yoğun Ar-Ge faaliyetleri ve harcamaları olduğu için geliştirilen ilaçlar patenle korunmakta ve yeni ilaç geliştiren firmalara avantajlar sağlamaktadır. Orijinal ilaç piyasaya girdiğinde patent koruması sayesinde, firmaya kârını maksimize eden uzun süreli bir piyasa gücü sağlamaktadır. Firmalar orijinal ilaçlarda fiyatları belirlerken yüksek Ar-Ge ve sabit maliyetleri de göz önünde bulundurmaktadırlar. Jenerik ilaç üreticileri ise fiyatlarını çoğu zaman orijinal ilaçlar ve rakip jenerik ilaç üreticilerine göre belirlemektedirler (Çalışkan, 2008: 56). Dolayısı ile Ar-Ge faaliyetleri ve patent koruması sektörün yapısında ve fiyatların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Dünya ilaç sektörü incelendiğinde piyasada gelişmiş ülkelerin egemenliğinin olduğu anlaşılmaktadır. KPMG (2020: 3) verilerine göre ticari açıdan bakıldığında sektörde Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) açık farkla üstünlüğü görülmektedir. 2013-2018 döneminde üretilen yeni ilaçların %65,2’sinin satıldığı ABD’yi %17,7’lik payla Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve Birleşik Krallık’ın oluşturduğu Avrupa pazarları izlemektedir. İçinde ülkemizin de bulunduğu ve 21 ülkeyi kapsayan “ilaçta gelişen pazarlar” (Pharmerging Markets) grubunun aldığı pay ise %1,5 seviyesindedir. Dünya ilaç piyasasını oluşturan ilk beş ülke; ABD, Çin, Japonya, Almanya ve Fransa olarak sıralanmaktadır. İlaç satışlarının bölgesel dağılımında ise 2018 yılında Kuzey Amerika %48,9 oranı ile ilk sırada iken, sırasıyla %23,2 ile Avrupa, %7,4 ile Japonya, %3,3 ile Latin Amerika ve %17,2 ile diğer ülkeler bulunmaktadır (KPMG, 2020: 3). Buradan dünya ilaç satışlarının neredeyse yarısının Kuzey Amerika’da gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

İlaç sektörünün dünyadaki büyüklüğü 2019 yılsonu itibariyle yaklaşık 1,3 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Sektörün 2020-2023 döneminde ise ortalama %4,5 oranında büyüyerek 1,5 trilyon dolar seviyesini aşması beklenmektedir. Bu büyüme ivmesinin

sermaye birikiminin de desteğiyle gelişmiş ekonomiler öncülüğünde sağlanacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan, sektörün 1,5 trilyon dolar seviyesine çıkmasında büyüme hızının 2014-2018 döneminde ki büyümeden daha yavaş seyredeceği tahmin edilmektedir.

Şekil 2: Dünya İlaç Piyasası ve Büyüme Tahminleri

Kaynak: (KPMG, 2020: 4; IQVIA INSTITUTE, 2019)

İlaç sektörünün dünya ticaret hacmi içindeki payı %2 civarındadır ve dünya ilaç ihracatı 2015-2018 döneminde yıllık ortalama %4 oranında büyümüştür (Özden ve Ersan, 2019: 8). İlaç sektöründe en yüksek dış ticaret hacmine sahip ülke ABD'dir. ABD, 2018 yılında 116,3 milyar dolar ithalat, 48,4 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiş ve toplamda 164,7 milyar dolar ile küresel ilaç sektöründe en yüksek dış ticaret hacmine ulaşmıştır. Almanya ise 154,6 milyar dolar ile ikinci en büyük dış ticaret hacmi gerçekleştiren ekonomidir. ABD 2018 yılında ilaç sektöründe 67,9 milyar doları dış ticaret açığı verirken, Almanya aynı dönemde 38,8 milyar doları dış ticaret fazlası vermiştir.

Dünya ilaç piyasasında faaliyet gösteren firmalar genellikle geri dönüşü hızlı ve yüksek (kronik hastalıklar gibi) olan alanlara yatırım yapma eğilimindedirler. Firmalar yatırım yaparken gelecekteki pazar paylarını ve kârlılık oranlarını gözeterek yatırım yapmaktadırlar. Dolayısıyla yaygın ve bulaşıcı hastalıkların tedavisine yönelik ilaç yatırımlarının sınırlı sayıda olduğu görülmektedir (Çalışkan, 2008: 56). Nitekim KPMG 2020 verilerine göre (Tablo 1) 2018 yılında tedavi gruplarına göre ilaç satışlarına baktığımızda en yüksek payın onkoloji ilaçlarında olduğu, bunu Anti-Diyabetik ilaçlar ve Antiromatizmal ilaçların izlediği görülmektedir. 2024 yılında ise ilk üç sıranın değişmeyeceği ancak aşılardan öneminin artacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 1: Dünya Geneli Tedavi Gruplarına Göre İlaç Satışları (Milyar Dolar)

Tedavi Alanı	2018		2024 (Tahmini)	
	Değer	%	Değer	%
Onkoloji	124	14,3	237	19,4
Anti-Diyabet	49	5,6	58	4,7
Antiromatizmal	58	6,7	55	4,5
Aşılar	31	3,5	45	3,7
Antiviraller	39	4,5	42	3,5
İmmünoşüpresanlar	14	1,6	36	3,0
Dermatoloji	16	1,8	32	2,6
Bronkodilatör	28	3,2	31	2,5
Duyu Organları	22	2,6	31	2,5
Antikoagülanlar	19	2,2	25	2,0
Anti-Hipertansif	23	2,7	24	2,0
MS Terapileri	23	2,6	21	1,7
Anti-Fibrinolitikler	14	1,6	18	1,5
Antihiperlipemikler	10	1,1	18	1,4

Gamalobulinler	11	1,2	15	1,2
İLK 15	479	55,4	686	56,1
Diğerleri	385	44,6	536	43,9
Toplam	864		1.222	

Kaynak: (KPMG, 2020: 6; Evaluate Pharma, 2019: 20-21).

Uluslararası ilaç firmalarının dünya ilaç piyasasındaki yerine bakıldığında 2018 yılı itibarıyla Pfizer'ın %5,5 oran ile en yüksek pazar payına sahip olduğu görülmektedir. Roche %5,4, Novartis %5,3, Johnson & Johnson (J&J) %4,7, Merck & Co %4,5, Sanofi %4,2, Abb Vie %3,9 ve Glaxo Smith Kline Plc %3,7 (KPMG, 2020: 7) Pfizer'ı izlerken, bu şirketler toplam sektörün üçte birinden fazlasını kontrol etmektedir. Bu ilaç şirketleri patent korumasının da etkisiyle tekel fiyatlandırma güçlerini 20 yıl veya daha uzun bir süre boyunca sürdürmektedir. Sektörde bir ilaca ait patentin süresi sona erdiğinde, jenerik ilaç üreticileri pazara girebilir. Ancak, jenerik ilaç şirketi tekellerin baskısı nedeniyle ilaç fiyatları genellikle düşmemektedir (Özden ve Ersan, 2019: 6).

Teknoloji şirketlerinin bile neredeyse iki katı Ar-Ge harcaması yapan sektörün, Ar-Ge harcamalarını önümüzdeki dönemlerde de geçtiğimiz yıllara göre azda olsa artırmaya devam edeceği öngörülmektedir. 2018 yılında reçeteli ilaç satışları/Ar-Ge oranı %21,6 iken bu oranın 2024 yılında %18'e gerilemesi beklenmektedir. Rakamsal olarak bakılırsa 2019'un toplam Ar-Ge harcaması 182 milyar dolar iken, 2024 yılında tahmini 213 milyar dolar olması beklenmektedir. Dünya ilaç sektöründe Ar-Ge harcamalarında başı Roche firması çekerken 2024 itibarıyla liderliği Johnson & Johnson'ın devralabileceği öngörülmektedir. Yine aynı periyotta Ar-Ge harcamalarında büyüme ivmesi itibarıyla Glaxo Smith Kline'in lider olacağı tahmin ediliyor (KPMG, 2020: 7).

2. TÜRKİYE İLAÇ SEKTÖRÜ

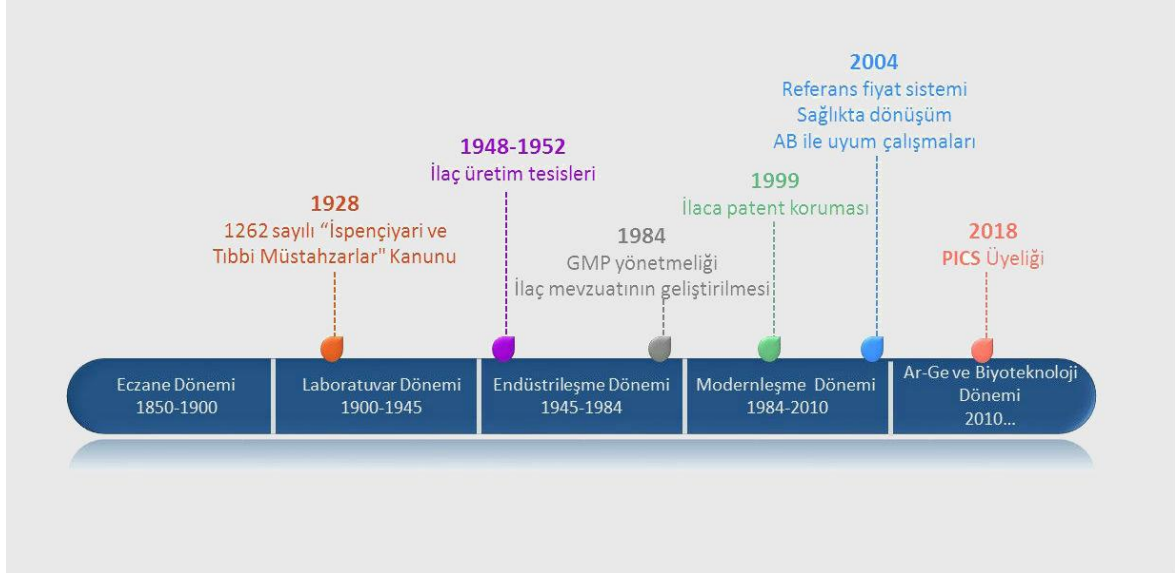
2.1. Türkiye'de İlaç Sektörünün Gelişimi

İlaç sanayi Türkiye'de ilk kurulan sektörlerden birisidir. Bölgesel olarak değerlendirildiğinde uzun dönemde güçlü bir büyümeyi sağlayacak yapıya sahiptir (Özden ve Ersan, 2019: 9). Halen ileri teknoloji gerektiren ürünler (biyoteknolojik ürünler) dışında her türlü ürünü üretebilme ve gelişmiş ülkelerle rekabet edebilme kapasitesine sahiptir (Kaya, 2016: 15). Köklü geçmişi, üretim deneyimi, nitelikli insan kaynağı ve ihracat gücü sektörün potansiyelini besleyen en önemli unsurlardır (İEİS, 2018: 3). Sektörün Türkiye'deki yapısı dünyadakinin aksine çok sayıda firmanın faaliyet gösterdiği parçalanmış bir görünümde (Türkiye İş Bankası, 2018: 15).

Türkiye ilaç sektörünün tarihi gelişimini incelediğimizde genellikle üç dönemde ele alındığı görülmektedir. Cumhuriyet öncesi dönem, Cumhuriyetten II. Dünya savaşına kadar olan dönem ve II. Dünya savaşıdan günümüze kadar olan dönem. Cumhuriyet öncesi dönemde (Eczane dönemi) yabancı kökenli ilaçlar yurt içinde herhangi bir ruhsat, fiyat ve kalite denetimine tabi tutulmadan serbestçe satılmaktaydı. Yurt içinde ise eczanelerde bazı solüsyonlar, kodeks ampulleri ve kuvvet macunları dışında üretim yapılmamaktadır. İhtiyacın tamamı serbest ithalat ile karşılanmaktadır (Say, 1977: 6).

Cumhuriyetin ilanından sonra yerli ilaç sanayinin kurulması için ilk adım olan Müstahzar ilaç ithali ve satışı konusunda devlet kontrolü sağlanarak ilaçlar için ruhsat alma zorunluluğu getirilmiştir. 1928 yılında çıkarılan 1262 sayılı "Tıbbi ve İspeçiyari Müstahzarlar Kanunu" ile yerli ilaç sanayinin kurulması ve gelişmesine imkan sağlanmıştır (Say, 1977: 6). Türkiye ilaç sanayi II. Dünya savaşına kadar olan süreçte fazla varlık gösteremezken, II. Dünya savaşıdan sonra önemli aşamalar kaydetmiştir. Savaş sonrası tüm dünyada başlayan endüstrileşme çabaları ve Türkiye'deki liberalleşmeyle birlikte yerli

ilaç üretim tesisleri kurulmaya başlanmıştır. Devletin sağladığı imkanların artması ile 1952'den sonra yerli ve yabancı ilaç fabrikaları kurulmuş, yabancı sermayenin pazara girişi ise üretim teknolojisini ve altyapıdaki gelişmeyi desteklemiştir (Kaya, 2016: 15). 1953-1957 döneminde ilaç sanayi önemli gelişmeler kaydetmiş, kurulan modern tesisler ile yurt içi talebin %60'nı karşılar duruma gelmiştir. Hatta bir miktar da ihracat yapar düzeye ulaşmıştır (Say, 1977: 6).

Şekil 3: İlaç Sanayi'nin Türkiye'de Tarihsel Gelişimi

Kaynak: (İEİS, 2020). http://www.ieis.org.tr/ieis/tr/turkiye_ilac_endustrisi

Sektöre yönelik olarak 1984 yılında uygulamaya konulan yasal düzenlemeler ve teşvikler sektördeki yatırımları önemli ölçüde artırmıştır. Türkiye ilaç pazarı, 1990'lı yıllarla birlikte büyüme trendi içerisine girmiş, özellikle 2001 krizinden sonra büyüme hız kazanmıştır (Petrol-İş Araştırma, 2010: 8). 1999 yılında ilaca patent korumasının getirilmesi, 2003 yılında Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın hayata geçirilmesi, 2004 yılında ilaçta referans fiyat uygulamasının getirilmesi, devletin kamu hastanelerine ilaç temininden çekilmesi, SSK İlaç Fabrikası'nın kapatılması ve düzenlenen yeni ilaç protokolleri gibi uygulamalar ve ilaç pazarındaki büyüme endüstrinin hızla büyümesine önyak olmuştur. Ayrıca bu durum sağlık ve ilaç alanında özel sektörün etkinliğinin giderek artmasına neden olmuştur (Petrol-İş Araştırma, 2010: 8; Kaya, 2016: 4; İEİS, 2020a).

Günümüzde Türkiye ilaç sektörü önemli miktarlarda ve çeşitlilikte üretim ve ihracat imkanına sahip, uluslararası norm ve standartların uygulandığı, özel üretim teknolojisi gerektiren ürünler (biyoteknoloji vb.) dışında her türlü ürünü üretebilen, AB ülkeleri ile kıyaslanabilir bir teknoloji düzeyine ulaşmıştır (TİTCK, 2018: 76). İlaçların kalite standartları doğrultusunda üretimini ve kontrolünü sağlayan uluslararası bir kurallar bütünü olan "İyi Üretim Uygulamaları"na (GMP) 1984 yılında geçen ülkemiz, 01.01.2018 tarihinde de beşeri tıbbi ürünler alanında GMP denetim standartlarının uluslararası adaptasyonuna ve gelişimine liderlik etmekte olan otoriteler arası koordinasyon kuruluşu olan "Farmasötik Denetim İşbirliği Konvansiyonuna (PIC/s)" kabul edilmiştir (TİTCK, 2018: 87). PIC/s tam üyeliği Türkiye'nin uluslararası tanınırlığı ve ilaç sektörünün uluslararası ticareti için önemli avantajlar sağlamasından dolayı oldukça önemlidir.

Türkiye ilaç sektörü incelendiğinde gelişmiş bütün ülkelerde olduğu gibi bazı ürünlerin nihai ürün şeklinde ithal edildiği görülmektedir. İthal edilen ilaçlar ise özellikle yeni ve yüksek teknoloji gerektiren, biyoteknolojik olarak üretilen, implante edilen ilaçlar, yeni ilaç taşıyıcı sistemler, aşular, kan ürünleri, değiştirilmiş salım özelliği gösteren ilaçlar, insülin, kanser ilaçları, bazı hormonlar, bazı radyonüklidler, bazı oftalmolojik preparatlar

ve antidotlardır. Üretim jenerik/eşdeğer ilaçlar üzerinde yoğunlaşırken, ilaç etkin madde üretimi de yapılmaktadır (TİTCK, 2018: 76).

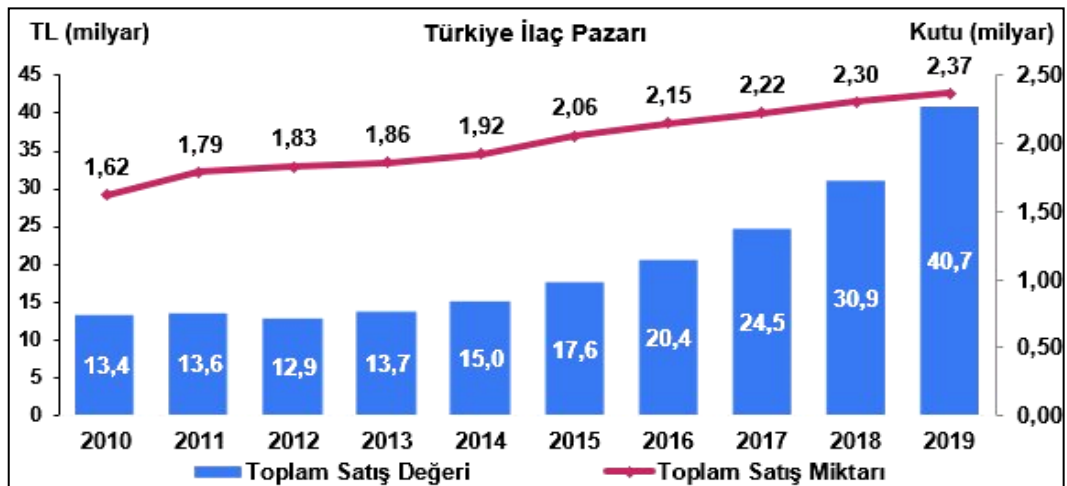
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye’de sağlık harcamaları 2018 yılında 165.234 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam sağlık harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYİH) oranı ise %4,4 olmuştur. Türkiye’de de diğer tüm ülkelerde olduğu gibi 2008 küresel krizinin bir sonucu olarak sağlık harcamaları kontrol altına alınmak istenmiş, sağlık ve ilaç harcamalarının düşürülmesi çabasına girilmiştir. Bu bağlamda 2010 yılında başlayan global bütçe uygulaması da Türkiye’de ilaç sektörü için bir milat olmuştur.

Türkiye ilaç endüstrisi bugün 12 binden fazla ürün, uluslararası standartlarda üretim yapan 83 ilaç tesisi, yaklaşık 470 kuruluş ve 40 bin çalışanıyla (toplam istihdamının %0,2’si) 170’den fazla ülkeye ihracat gerçekleştirmektedir (İEİS, 2020a). Alt yapı kolaylıkları nedeniyle üretici ve ithalatçı firmaların çoğunluğu Marmara Bölgesi’nde faaliyet göstermektedir. Yenilikçi üretime bağlı olarak dinamik bir yapısı olan sektörde, eğitim seviyesi yüksek, nitelikli işgücü ile çalışılmaktadır.

Türkiye 2018 yılı itibariyle 11 milyar dolarlık ilaç pazarıyla dünya sıralamasında 15. sırada yer almıştır (Atasever, 2019: 46). Kamu harcamalarında devam eden büyüme, pazarın büyümesini desteklemeye devam etmektedir. Ancak yerlileştirme ve fiyatlandırma politikalarından kaynaklanan pazardaki doğal risklerin önümüzdeki dönemde de önemini koruyacağı düşünülmektedir. Nüfus artışı yavaşlamakta ve aynı zamanda da yaşlanmaktadır. Bu çerçevede, önümüzdeki dönemde ülkemizde sağlık hizmetlerine ve ilaca duyulan ihtiyacın ve sektöre yönelik yatırımların artması muhtemeldir.

2.2. Genel Piyasa Durumu

Türkiye ilaç pazarı 2019 yılında hastane ve eczane kanalında değer ölçeğinde bir önceki yıla göre %31,7’lik büyüme ile 40,7 milyar TL’ye, kutu ölçeğinde ise %3’lük artış ile 2,37 milyar kutu satış miktarına ulaşmıştır. Sektörde son on yılda değer ölçeğinde yaklaşık %300, kutu bazında ise %46,3 oranında büyüme gerçekleşmiştir. (İEİS, 2020a). Bu artışta kamu sağlık hizmetlerine ve hekime erişimdeki artış, ortalama yaşam süresindeki yükselme, artan ve yaşlanan nüfus gibi faktörler etkili olurken, ilaç bedellerinin çok büyük bölümünün kamunun ve sigorta şirketlerinin geri ödeme sistemine dahil olması etkili olmuştur. Türkiye’de ilaç sektörünün en önemli alıcısı %90 oranla kamu kesimidir. Sağlık Bakanlığı stratejik planına göre, sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan artış ile birlikte ilaca erişim kolaylaşmış ve yıllık kişi başına ilaç tüketimi 2017 yılında 170 dolara yükselmiştir (OECD ortalaması 527 dolar) (Özden ve Ersan, 2019: 14).

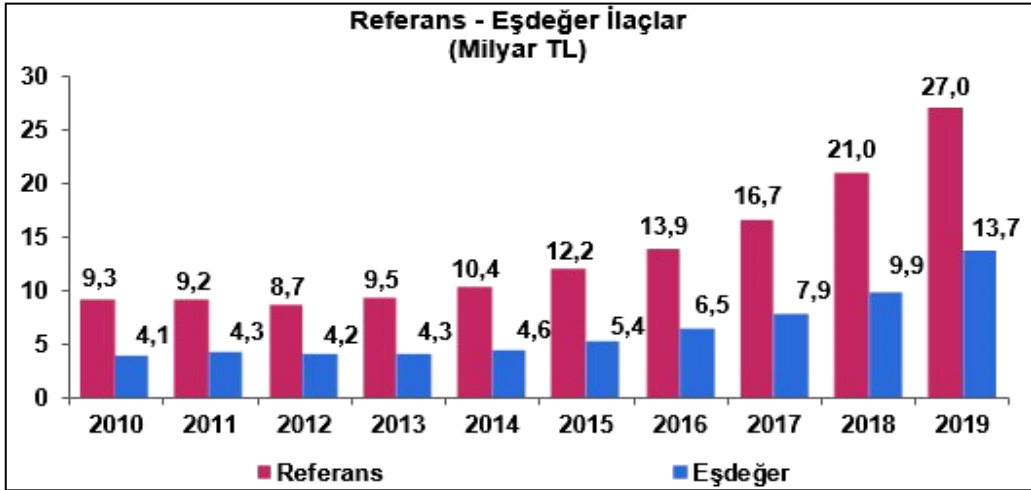

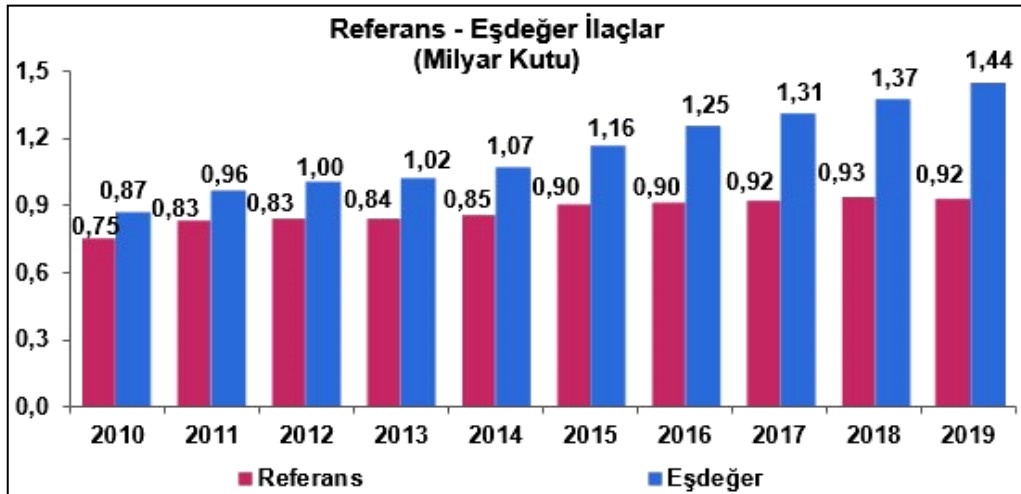
Şekil 4: Türkiye İlaç Pazarı

Kaynak: (İEİS, 2020a).

Şekil 5 ve Şekil 6'da Türkiye'de referans ve eşdeğer ilaçların piyasadaki gelişimi görülmektedir. Buna göre referans ilaç pazarı, değer bazında yaklaşık %26,8 oranında büyüyerek 2019 yılında 27 milyar TL'ye ulaşırken, kutu ölçüğünde 920 milyon kutu satış gerçekleşmiştir. Son on yıllık büyüme ise %290 olarak gerçekleşmiştir. Eşdeğer ilaç pazarı ise bir önceki yıla göre %38,4 büyüyerek değerinde 13,7 milyar TL'ye kutu ölçüğünde ise 1,44 milyar hacme ulaşmıştır (İEİS, 2020a). İEİS (2020a) verilerine göre son on yılda referans ilaçların pazar payı hem değer ölçüğünde hem de kutu bazında düşerken, eşdeğer ilaçların pazar payı artış göstermektedir. İthal eşdeğer ürünlerin pazar paylarının düşmesinde yurt dışı GMP denetimlerinin etkili olduğu söylenebilir.

Şekil 5: Referans-Eşdeğer İlaçların Pazardaki Gelişimi Değer Ölçeğinde

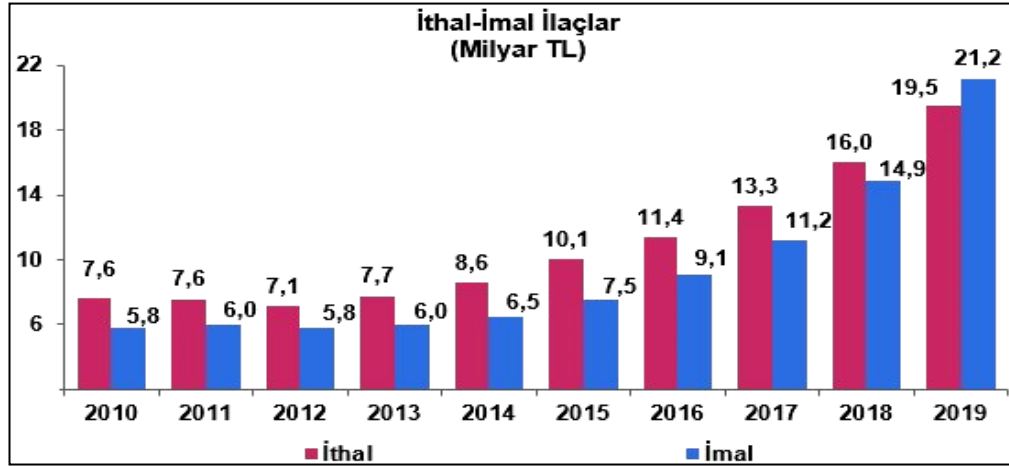
Kaynak: (İEİS, 2020a).

Şekil 6: Referans-Eşdeğer İlaçların Pazardaki Gelişimi Kutu Bazında

Kaynak: (İEİS, 2020a).

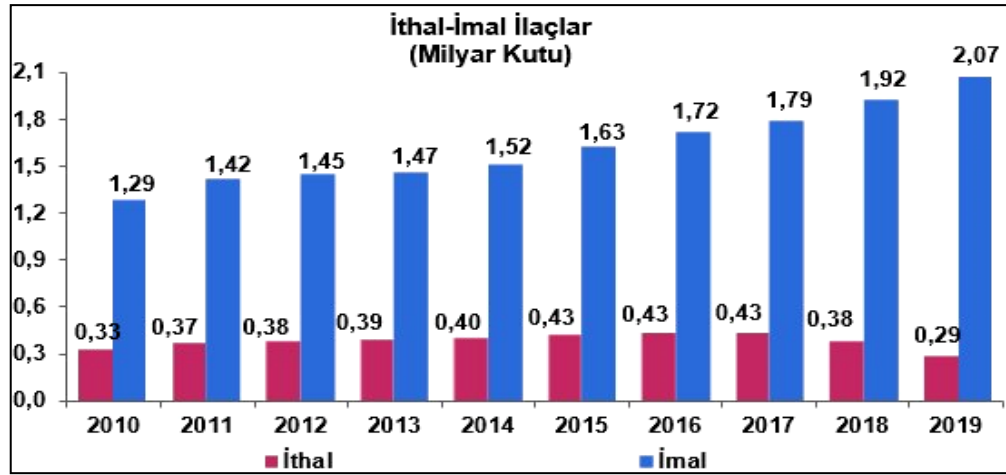
Şekil 7 ve 8'de Türkiye'de ilaçların ithal-imal durumuna göre Pazar payları görülmektedir. İthal ilaç pazarında 2012 yılında başlayan büyüme devam ediyor. Bu pazarda ithal ilaçların payı bir önceki yıla göre %21,9 büyüme ile 2019 yılında değerinde 19,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Kutu bazında ise satışlar aynı dönemde 0,38 milyar kutudan %23,7 oranında azalarak 0,29 milyar kutuya düşmüştür. Bu dönemde yurt içinde üretilen ilaçlar hem değer ölçüğünde hem de kutu bazında önemli artışlar sağlayarak 21,2 milyar TL'ye ve 2,07 milyar kutu satışına ulaşmıştır. Son on yılda ithal ilaçların Pazar payı değerinde %56,8'den %46,9'adüşerken, kutu bazında %20,4'ten %12,4'e gerilemiştir. Buna

karşın imal ilaçların aynı dönemde değer ölçüğünde pazar payı %43,2'den %52,1'e, kutu bazında ise %79,6'dan %89,6'ya yükselmiştir (İEİS, 2020a).

Şekil 7: İlaçların İthal-İmal Durumuna Göre Pazar Payları (Değer Ölçeğinde)

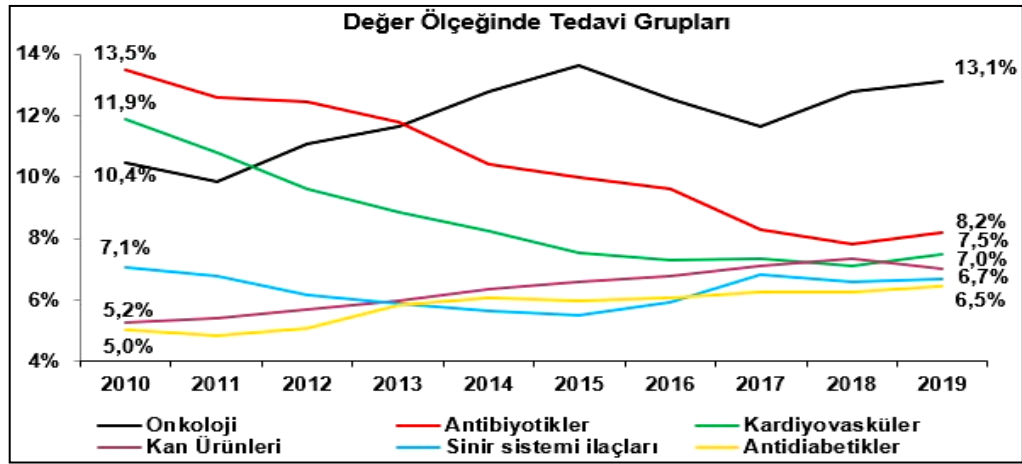
Kaynak: (İEİS, 2020a).

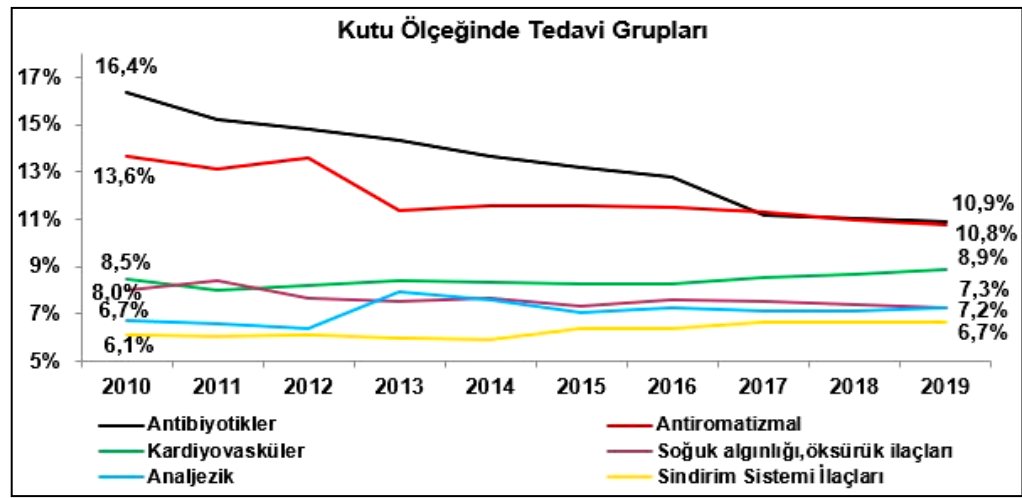
Şekil 8: İlaçların İthal-İmal Durumuna Göre Pazar Payları (Kutu Bazında)

Kaynak: (İEİS, 2020a).

Türkiye ilaç pazarında tedavi gruplarına göre ilaç tüketimi Şekil 9 ve 10'da verilmektedir. Buna göre son on yılda pazarda onkoloji ilaçlarının satış değerlerinin yükseldiği diğer ilaçların ise satış değerlerinin ya çok az yükseldiği yada düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Onkoloji ilaçları 2019 yılında pazarda %13,1'lik pay ile değer bazında en çok satışa sahip tedavi grubu olmuştur. Onu antibiyotikler, kardiyovasküler ilaçlar, kan ürünleri, sinir sistemi ilaçları ve antidiabetikler izlemektedir.

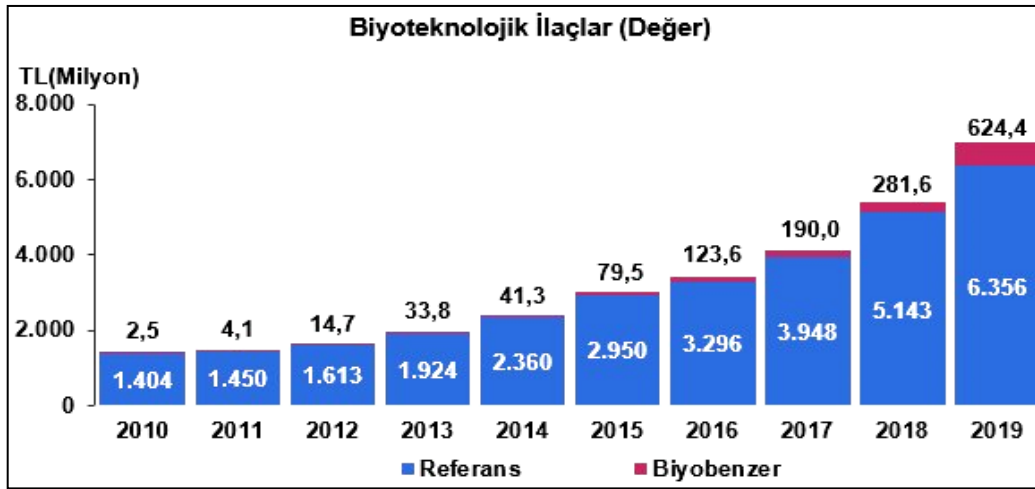
Şekil 9: Tedavi Gruplarına Göre İlaç Tüketiminin Gelişimi (Değer Ölçeğinde)
Kaynak: (İEİS, 2020a).

Şekil 10: Tedavi Gruplarına Göre İlaç Tüketiminin Gelişimi (Kutu Bazında)
Kaynak: (İEİS, 2020a).

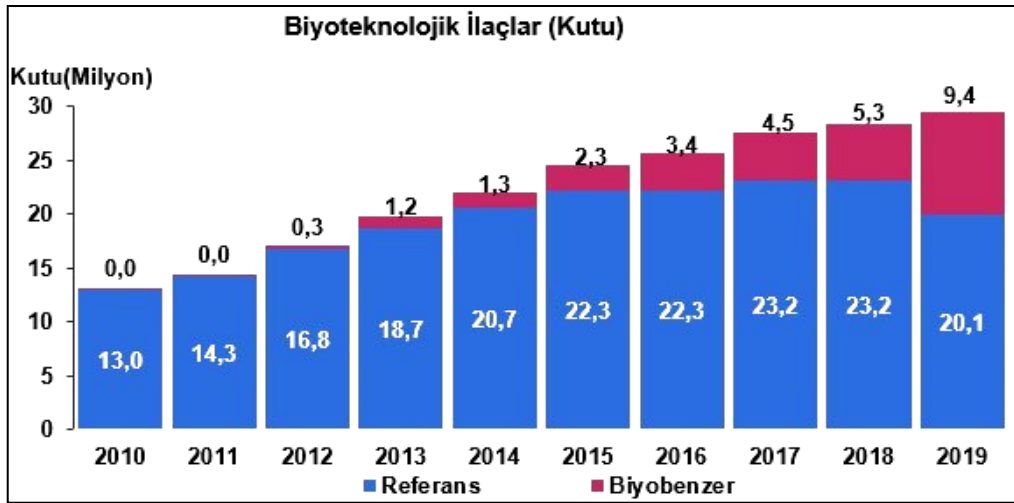
Tedavi gruplarına göre kutu ölçeğinde ilaç tüketiminde ise 2019 yılında en çok tüketilen tedavi grubu %10,9 pay ile antibiyotikler olmuştur. Antibiyotikleri sırasıyla, antiromatizmal ilaçlar, kardiyovasküler ilaçlar, soğuk algınlığı-öksürük ilaçları, analjezikler ve sindirim sistemi ilaçları izlemektedir. Antibiyotik ve antiromatizmal ilaçların son on yılda kullanımının azalmasında ülkede uygulanan sağlık ve ilaç politikalarının etkili olduğu söylenebilir. Ancak, kişi başı antibiyotik tüketiminde halen Avrupa ülkeleri arasında Türkiye ilk sıradadır.

Biyoteknolojik ilaçların dünya ilaç sektöründe payı giderek yükselmektedir. Ülkemizde de benzer bir durum söz konusudur. 2010 yılında dünya ilaç sektöründe %17'lik paya sahip olan biyoteknolojik ilaçlar, 2018 yılında %26'lara yükselmiş 2024 yılında ise %30'ları geçmesi beklenmektedir (Atasever, 2019: 45). Türkiye'de ise biyoteknolojik ilaçlar 2018 yılında 5,4 milyar TL ile reçeteli ilaç pazarı içerisinde yaklaşık %17,6'lık bir paya sahip olmuştur (İEİS, 2019a: 9).

Şekil 11: Biyoteknolojik İlaçların Pazardaki Gelişimi (Değer Ölçeğinde)

Kaynak: (IEİS, 2020a).

Şekil 12: Biyoteknolojik İlaçların Pazardaki Gelişimi (Kutu Bazında)

Kaynak: (IEİS, 2020a).

Biyoteknolojik ilaçlar, canlı sistem ve organizmalar kullanılarak üretilen, geliştirilmesi ve üretilmesi önemli bir inovasyon, teknolojik birikim ve yatırım gerektiren ilaçlardır. Bu ilaçlar Türkiye ilaç pazarında reçeteli ilaçların %17,2'sini oluşturarak 2019 yılında 7 milyar TL'ye ulaşmış ve 29,4 milyon kutu satış gerçekleşmiştir (Şekil 11 ve 12). Referans biyoteknolojik ilaçlar aynı dönemde %23,6 artışla 6,4 milyar TL'ye, biyobenzer ilaçlar ise aynı dönemde %121,6 artış göstererek 624,4 milyon TL'ye ulaşmıştır. Ülkemiz bu ilaçların ithalatına bağımlı durumdadır. Bu tür ilaçların yurtiçinde geliştirilmesi ve üretilmesi hem ilaca erişimin kolaylaşmasını sağlayacak hem de ilaçta dış ticaret açığını düşürerek ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır.

2.3. Büyüme

2018 yılı itibarıyla dünyanın en büyük 10 ilaç firmasının Türkiye pazarına satışı bulunmaktadır. ABD'li Pfizer, İsviçreli Roche ve Fransız Sanofi ilk 3 sırada yer alırken aynı zamanda Türkiye'de üretim de gerçekleştirmektedirler. Aynı dönemde sektörde faaliyet gösteren toplam firma sayısı 488, çok uluslu firma sayısı ise 130 olmuştur. Pazar incelendiğinde, çok uluslu firmaların değer ölçeğinde pazar payı azalarak %66'ya gerilemiştir. Son yıllarda pazarda başı çeken firmaların pazar payları azalmış, pazarın

%90'ını oluşturan firma sayısı 2018 yılında 66'ya yükselmiştir. Bu firmalar içinde çok uluslu şirketlerin payı %69'dur (Özden ve Ersan, 2019: 22; İEİS, 2019a: 3).

Mevcut ürünlere olan talebin artması, fiyat artışları ve daha yüksek fiyatlı ürünlere olan artan eğilim sektördeki büyümenin kaynakları olarak görülmektedir. Yıl genelinde hepsi reçeteli statüsünde olmak üzere başta onkoloji ilaçları ve antibiyotikler olmak üzere toplamda 307 yeni ürün piyasaya girmiştir (KPMG, 2019: 11). Söz konusu ilaçlar içinde adet bazında en fazla paya sahip olan tedavi grubu onkoloji ilaçları olurken, bunu antibiyotikler izlemektedir. Pazara yeni giren 269 adet eşdeğer ilacın 5'i biyobenzer ilaçtır. 269 adet eşdeğer ilacın 256'sı imal 13 tanesi ithal ürün sınıfındadır. Pazara yeni giren 38 referans ilacın 7'sinin eşdeğeri bulunurken 31'nin eşdeğeri yoktur (KPMG, 2019:11).

Türkiye ilaç sektöründe 2023 yılına kadar yıllık büyüme oranının %18'in üzerinde olması tahmin edilmektedir (Özden ve Ersan, 2019: 11). Türkiye Avrupa'nın en düşük ilaç fiyatlı ülkelerinden biridir. Türkiye ilaç sektörü 2012 yılını küresel satış hacminde 16. sırada iken 2018 yılında 15. sırada bulunmaktadır (Atasever, 2019: 46).

2.4. Ar-Ge

İlaç sektöründe Ar-Ge süreci molekülün icadından, halka satışa sunulabilen güvenli ve etkin bir ilaç olmaya kadar giden uzun ve oldukça maliyetli bir süreçtir. Küresel ölçekte yapılan Ar-Ge harcamalarının yaklaşık %20'si ilaç sektörü tarafından yapılmaktadır. Türkiye ilaç sektöründe 2010 yılında sadece 4 olan akredite Ar-Ge merkezi sayısı 2019 Mayıs ayı itibarıyla 32'ye yükselmiştir (KPMG, 2020: 19). Bu sayının hızla artışı hem sektörün ihtiyaç duyduğu kapasite artırımını besleme hem de katma değer yaratma açısından önemlidir. 1.298 kişinin çalıştığı bu şirketlerin 13'ü İstanbul, 8'i Tekirdağ, 3'ü Kocaeli ve 2'si Kırklareli'nde bulunmaktadır. Ar-Ge merkezi bulunan diğer iller ise Ankara, Balıkesir ve Konya'dır (Özden ve Ersan, 2019: 15). Buna göre Marmara bölgesinde bir yoğunlaşma olmaktadır. Ar-Ge merkezlerinin sayılarındaki artışa paralel olarak sektörde ki harcamalar da artmaktadır. İlaç sektörünü de kapsayan eczacılık ürünleri ve malzemeleri imalatı sektöründe ilaç Ar-Ge harcaması, 2010 yılındaki 92,1 milyon TL düzeyinden %241 artışla 2017 yılında 314,1 milyon TL'ye ulaşmıştır (İEİS, 2019a: 18). Ar-Ge giderlerinin net satışlar içindeki payı dünyadaki büyük ilaç firmalarında %15 seviyesindeyken Türkiye'de %2 seviyesindedir (Özden ve Ersan, 2019: 15). Ülkemiz, Temmuz 2018 itibarıyla klinik araştırma sayısı bakımından Avrupa'da 13, dünyada ise 23. sırada yer alıyor. Araştırma sayısı itibarıyla küresel hacimden aldığımız pay ise %1,3 seviyesindedir (KPMG, 2020: 19; T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019; 15).

2.5. Üretim

Türkiye'de 2019 Mayıs itibarıyla uluslararası standartlarda üretim yapan çoğu Marmara Bölgesi'nde olmak üzere 92 adet üretim (Özden ve Ersan, 2019: 16) ve 11 adet hammadde tesisi bulunmaktadır. Sanayi üretim endeksi verilerine göre, 2010-2018 yılları arası dönemde ilaç sektöründe üretim %102,4 artmıştır (İEİS, 2019a: 19). Sektör 2018 yılında ortalamada %6,5 oranında büyüme yakalamıştır (KPMG, 2019: 15). Alt yapı kolaylıkları, ulaşım ve iletişim imkânları, sağlık kuruluşlarının bu bölgede yoğunlaşması nedeniyle üretici ve ithalatçı firmalar Marmara Bölgesi'nde yoğun olarak faaliyet göstermektedir. Son dönemlerde yaşanan millileşme ve yerli üretimin teşvik edilmesi ile yılda 11 binden fazla ürün sunulan sektörde sahip olunan üretim teknolojisinin katkısıyla ithal ikameci bir politika uygulanması ve tüketilen ürünlerin yurt içinde üretilmesi amaçlanmaktadır (Özden ve Ersan, 2019: 16). Doğal olarak, bu uygulama dış ticarete

olumlu katkı sağlamaktadır. Global firmalarla yapılan üretim anlaşmaları söz konusu ürünlerin ihracatını içerdiği için ihracat artmaktadır.

Yerelleşme stratejisinin sonucu olarak imal ilaçların payının ithal ilaçlara göre artması beklenmektedir. Satılan ilaçların kutu bazında %84'ü, değer bazında ise yaklaşık yarısı Türkiye'de üretilmiştir. Bu veriyi yorumlarken Türkiye'de imal edilen ilaçların hammaddelerinin (etken madde) çoğunun (%80 oranında) yurtdışından ithal edildiğini hatırlamakta fayda vardır. Belli başarıların elde edildiği yerelleşme stratejisinin etkinliğini artırmak için etken madde üretimi ve Ar-Ge'ye ağırlık verilmesi gerekmektedir (KPMG, 2019: 22).

2.6. İstihdam

Türkiye ilaç sektöründe 2019 yılı itibariyle yaklaşık 40.000 kişi istihdam edilmektedir. Sektör ağırlıklı olarak Marmara bölgesinde faaliyet göstermekte ve çalışanlarının önemli bölümü yükseköğrenim mezunu olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, ağırlıklı olarak nüfus yoğunluğu ve lojistikle ilgili olmakla birlikte yetişmiş personele kolay erişim de önemli bir nedendir (KPMG, 2020: 19). Günümüzde Türkiye'de sektöre uzman eleman sağlayan 26 adet eczacılık fakültesi, 31 adet kimya mühendisliği bölümü, 46 adet kimya bölümü, 49 adet biyoloji bölümü, 81 adet tıp fakültesi, 34 adet genetik ve moleküler biyoloji bölümü ve 28 adet kimya teknolojisi bölümü bulunmaktadır (KPMG, 2019: 16). Doğası gereği sektör dinamik bir yapıya sahiptir ve insan kaynağı ile sürekli olarak kendini yenileyen bir yapıdadır. Sektör istihdamının büyük bölümü üretim sürecinin dışında yani, ruhsat, fiyatlandırma, satış ve pazarlama gibi alanlarda çalışmaktadır.

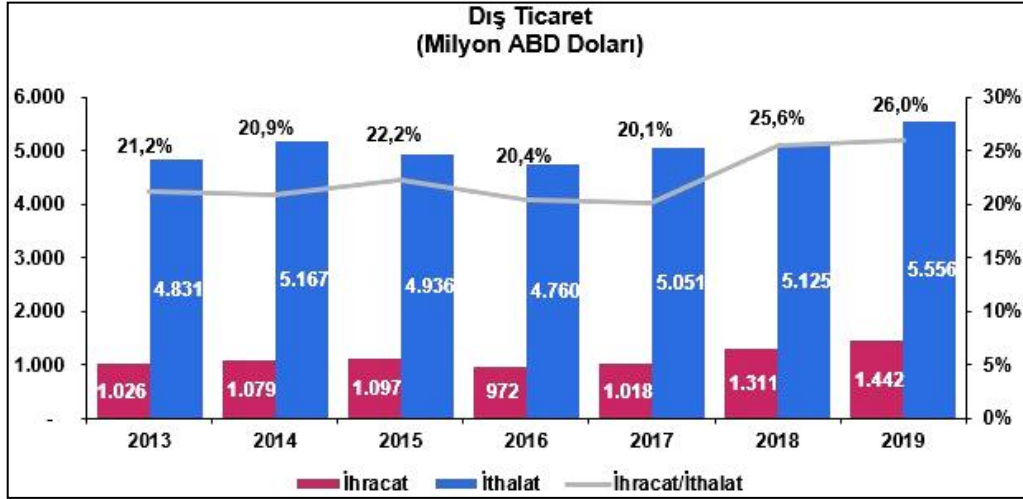
2.7. Gelişim

Türkiye, ilaçların kalite standartları doğrultusunda üretimini ve kontrolünü sağlayan uluslararası bir kurallar bütünü olan "İyi Üretim Uygulamaları"na (GMP) 1984 yılında geçmiştir. 1 Ocak 2018 tarihi itibariyle de, üyeleri arasında ABD, Almanya, Avustralya, İsviçre, Japonya ve Kanada'nın da bulunduğu "Uluslararası İlaç Denetim Birliği" (PIC/S) üyeliğine kabul edilmiştir (İEİS, 2019a: 25). Bu Türkiye ilaç sektörü için çok önemli bir gelişmedir. Türkiye ilaç sektörü, yenilikleri diğer ülkelere göre daha geriden takip etmektedir. Türkiye 3 yaştan büyük ürün lansmanı sıralamasında 68. sırada olup lansmanı gerçekleştirdiği ürünlerin %54'ü 3 yaştan büyük olarak gerçekleşmiştir. ABD'de ise üretilen ilaçların %99'u, Almanya'da üretilen ilaçların %96'sı, İngiltere'de üretilen ilaçların %95'i üç yaştan küçüktür (Özden ve Ersan, 2019: 17). Sonuç olarak, ABD, Almanya ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler henüz keşfedilmemiş ilaçlara odaklanmakta ve ürettiği ürünlerin %99'nu yeni ürünler oluşturmaktadır.

Türkiye Pharmerging grubu içerisinde 381 aktif klinik ile 6. sıradadır. Klinik denemeler olarak önemli ilerleme kaydetmiş olan Türkiye bölgesel Merkez haline gelmiştir. Grupta ilk beşi Rusya, Polonya, Çin, Hindistan ve Brezilya oluşturmaktadır (Özden ve Ersan, 2019: 18). İlaç sektörünün Pharmerging grubu incelendiğinde 2014-2018 yılları arasında çok uluslu şirketler yıllık olarak %9 büyürken, yerel şirketler %10 büyümüştür. Diğer bir ifade ile yerel piyasa oyuncuları çok uluslu şirketlere göre daha fazla büyümüştür. Çok uluslu şirketlerin yıllık en çok büyüme gerçekleştirdiği ülkeler Türkiye, Çin, Suudi Arabistan iken, yerel şirketlerin yıllık en çok büyüme gerçekleştirdiği ülkeler Türkiye, Suudi Arabistan ve Brezilya'dır. Buna göre Türkiye yerel şirketlerin en çok büyüdüğü Pharmerging ülkesidir. Türkiye, pharmerging ülke grubunda 2018 yılında büyüme açısından ilk sıradadır (Özden ve Ersan, 2019: 19).

2.8. Dış Ticaret

Türkiye’de ilaç üretimi büyük oranda iç piyasaya yönelik olarak yapılmakla beraber az miktarda da olsa ilaç hammaddesi ve mamul ilaç ihracatı yapılmaktadır. İlaç sektörünün dış ticaret hacmi son yıllarda devamlı olarak artış göstermektedir. Avrupa Birliği (AB), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere 170’den fazla ülkeye ihracat gerçekleştiren Türkiye ilaç endüstrisinin ihracatı 2019 yılında 1,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Şekil 13: İlaç Piyasasında Türkiye'nin Dış Ticareti

Kaynak: (İEİS, 2020a).

İEİS aylık raporlarından (İEİS, 2019b; İEİS, 2020b) edinilen bilgilere göre Türkiye'nin ilaç ihracatı 2019 yılında bir önceki yıla göre %23,0 artarak 1,172 milyar dolar seviyesinden 1.442 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. İthalat ise aynı dönemde yaklaşık %11,0 artışla 5.003 milyon dolar seviyesinden 5.556 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Türkiye’de ilaç sektörü geleneksel olarak dış ticaret açığı veren bir sektördür. Sektörün dış ticaret hacmi 2019 yılı sonu itibariyle yaklaşık yedi milyar doları geçerken, Türkiye dış ticareti içinde %1,79 oranında bir paya sahip olmuştur. Sektörde ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık %26 iken, dış ticaret dengesi 4,1 milyar dolar açık vermiştir. Türkiye, 2018 yılında dünya ilaç ihracatı sıralamasında 30. sırada iken ithalatta 23. sırada yer almıştır.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İlaç sanayi Türkiye’de kurulan ilk endüstrilerden biri olmasına rağmen uzun yıllar gelişme gösterememiştir. Ülkemiz için ekonomik ve stratejik önem arz eden sektörde, 1984 yılında uygulamaya konulan yasal düzenlemeler ve teşvikler yatırımları önemli ölçüde artırmış, sektör 1990’lı yıllarla birlikte büyüme trendi içerisine girmiş, özellikle 2001 krizinden sonra büyüme hız kazanmıştır. İlaça patent korumasının getirilmesi (1999), Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın hayata geçirilmesi (2003), ilaçta referans fiyat uygulamasının getirilmesi (2004), devletin kamu hastanelerine ilaç temininden çekilmesi, SSK İlaç Fabrikası’nın kapatılması, düzenlenen yeni ilaç protokolleri ve pazarın büyümesi Türkiye ilaç endüstrisinin büyümesine önyak olmuştur.

Türkiye ilaç sektörü günümüzde uluslararası norm ve standartların uygulandığı, özel üretim teknolojisi gerektiren ürünler (biyoteknoloji vb.) dışında her türlü ürünü üretebilen, AB ülkeleri ile kıyaslanabilir bir teknoloji düzeyine sahiptir. 1984 yılında ilaçların kalite standartları doğrultusunda üretimini ve kontrolünü sağlayan uluslararası bir kurallar bütünü olan “İyi Üretim Uygulamaları”na (GMP) geçmiş, 01.01.2018 tarihinde de GMP denetim

standartlarının uluslararası adaptasyonuna ve gelişimine liderlik etmekte olan otoriteler arası koordinasyon kuruluşu olan “Farmasötik Denetim İşbirliği Konvansiyonuna (PIC/s)” kabul edilmiştir. Türkiye’nin GMP’ye geçişi ve PIC/s tam üyeliği uluslararası tanınırlık ve ilaç sektörünün uluslararası ticareti için oldukça önemlidir.

Türkiye ilaç sektöründe de bütün gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bazı ürünler nihai ürün şeklinde ithal edilmektedir. Bu ilaçlar özellikle yeni ve yüksek teknoloji gerektiren, biyoteknolojik olarak üretilen ilaçlar sınıfındadır. Yurtiçi üretim jenerik/eşdeğer ilaçlar üzerinde yoğunlaşırken, azda olsa ilaç etkin madde üretimi de yapılmaktadır. Bu gün 40 bin çalışanıyla uluslararası standartlarda üretim yapan 83 ilaç tesisinde 12 binden fazla ürünü üreterek yaklaşık 470 kuruluş ile 170’ten fazla ülkeye ihracat gerçekleştirmektedir (İEİS, 2020a). Yenilikçi üretime bağlı olarak dinamik bir yapısı olan sektörde, eğitim seviyesi yüksek, nitelikli işgücü ile çalışılmaktadır. Alt yapı kolaylıkları nedeniyle üretici ve ithalatçı firmaların çoğunluğu Marmara Bölgesi’nde yoğunlaşmıştır.

Türkiye 2018 yılı itibarıyla 11 milyar dolarlık ilaç pazarıyla dünya sıralamasında 15. sırada yer almıştır (Atasever, 2019: 46). Pazar 2019 yılında değer ölçüğünde 40,7 milyar TL’ye, kutu ölçüğünde ise 2,37 milyar kutu satış miktarına ulaşmıştır. Bu artışta kamu sağlık hizmetlerine ve hekime erişimdeki artış, ortalama yaşam süresindeki yükselme, artan ve yaşlanan nüfus gibi faktörler etkili olurken, ilaç bedellerinin çok büyük bölümünün (yaklaşık %90) kamunun ve sigorta şirketlerinin geri ödeme sistemine dahil olması etkili olmuştur. Türkiye’de sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaşması ile birlikte ilaca erişimde kolaylaşmış ve yıllık kişi başına ilaç tüketimi 2017 yılında 170 dolara yükselmiştir (Özden ve Ersan, 2019: 14).

Önemli miktarda Ar-Ge çalışmalarının yapıldığı sektörde 2019 yılı itibarıyla 32 adet Ar-Ge merkezi bulunmaktadır. Ancak, Ar-Ge harcamalarının miktarı istenen düzeye ulaşmamış 2017 yılında 314,1 milyon TL olmuştur (İEİS, 2019a: 18). Dünyadaki büyük ilaç firmalarında Ar-Ge giderlerinin net satışlar içindeki payı %15 seviyesindeyken Türkiye’de bu oran %2 seviyesindedir (Özden ve Ersan, 2019: 15). Ar-Ge çalışmalarının bir sonucu olarak ülkemiz, Temmuz 2018 itibarıyla klinik araştırma sayısı bakımından Avrupa’da 13, dünyada ise 23. sırada yer almaktadır.

Başta AB, Bağımsız Devletler Topluluğu, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleri olmak üzere 170’den fazla ülkeye ihracat yapan Türkiye ilaç endüstrisi 2019 yılında 1,4 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleştirmiştir. İthalat ise aynı dönemde 5.556 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Sektörün dış ticaret hacmi 2019 yılı sonu itibarıyla yaklaşık yedi milyar doları geçerken 4,1 milyar dolar açık vermiştir.

İlaç sektörü ülkemiz için ekonomik ve stratejik öneme sahiptir. Ayrıca bu günlerde tüm dünyayı saran ve yüz binlerce kişinin de ölümüne sebep olan Covid-19 salgını sektörün tüm dünya ülkeleri için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Bu açıdan son yıllarda yürütülen yerelleşme ve teknolojik dönüşüm hamlelerinin odağındaki sektörde sürece katkı sağlayacak her türlü yatırım ve çalışmanın yapılması gerekmektedir. Endüstriyi öncelikle bölgesel daha sonra ise küresel bir ilaç üretim merkezi haline getirmek için üretim teknolojisi ve kapasitesi en etkin şekilde kullanılmalıdır.

Zaten, Türkiye’de kamu harcamalarında devam eden büyüme, pazarın büyümesini desteklemeye devam ederken, nüfus artışının yavaşlaması ve aynı zamanda da yaşlanması, kişi başına ilaç tüketiminin düşük seviyelerde olması, hızla artan nüfus, değişen demografik yapı, ortalama yaşam süresinin uzaması, özellikle artan sağlık turizmi ve sağlanan devlet teşvikleri ilaç sektörünün büyümesini sürdürmesini destekleyecektir. Ayrıca, sayılan bu nedenlerden dolayı önümüzdeki dönemlerde ülkemizde sağlık

hizmetlerine ve ilaca duyulan ihtiyaç artacak ve sektöre yönelik yatırımların artmasına sebep olacaktır.

Türkiye ilaç sektörü üzerine yapılan bu inceleme ve değerlendirmeler sonucunda kısaca belirtmek gerekir ki; ilaç sektöründe Ar-Ge faaliyetlerinin ve harcamalarının artırılması, ilaç etken madde üretiminin artırılarak dışa bağımlılığın azaltılması, yeni ve orijinal ürünlerin geliştirilmesi, tüm ilaç türlerinde yerli üretimin teşvik edilmesi, özellikle üretiminde ileri teknoloji gerektiren ilaçlarda dışa bağımlılığın azaltılması, üretimin dış pazarlar içinde planlanması ve ilaç ihracatının artırılması, yüksek katma değere sahip ilaçların üretiminin teşvik edilmesi, devletin yeni ve orijinal ürün geliştiren firmalara teşvik ve destek sağlaması, hem ilaca erişimi kolaylaştıracak hem de ilaç fiyatlarını düşürecektir. Bu sayılanların yapılması aynı zamanda Türkiye'nin ilaçta dışa bağımlılığını azaltacak ve ilaç ihracatının artmasıyla ülkenin dış ticaret açıklarının kapatılmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Atasever, M. (2019). İlaç Sektörünün Makro Değerlendirmesi. *Satınalma Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 3, 45-51.
- Çalışkan, Z. (2008). Referans Fiyat ve İlaç Piyasası. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 11(1), 49-71.
- Evaluate Pharma. (2019). *World Preview 2019, Outlook to 2024*. 12th Edition. June 2019. https://info.evaluate.com/rs/607-YGS-364/images/EvaluatePharma_World_Preview_2019.pdf
- IQVIA İNSTITÜTE. (2019). *The Global Use of Medicine in 2019 and Outlook to 2023*. Forecasts and Areas to Watch. IQVIA Institute for Human Data Science. <https://informatiori.it/wp-content/uploads/2019/03/the-global-use-of-medicine-in-2019-and-outlook-to-2023.pdf> E. Tarihi: 12.08.2020
- İEİS (İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası), (2018), “Türkiye İlaç Sektörü 2017”, İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası, Temmuz, <http://ieis.org.tr/ieis/tr/sektorraporu2017/#1> E. Tarihi: 19.08.2020
- İEİS (İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası), (2019a), “Türkiye İlaç Sektörü 2018”, İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası, Haziran, <http://ieis.org.tr/ieis/tr/sektorraporu2018> E. Tarihi: 19.12.2019
- İEİS (İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası), (2019b), “Türkiye İlaç Pazarı Ocak - Haziran 2019”, İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası, http://www.ieis.org.tr/ieis/assets/media/Yayinlar/TR_ilac_pazari_01062019.pdf E. Tarihi: 19.12.2019
- İEİS (İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası). (2020a). *Türkiye İlaç Pazarı*. <http://www.ieis.org.tr/ieis/tr/indicators/33/turkiye-ilac-pazari> E. Tarihi: 19.08.2020
- İEİS (İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası), (2020b), “Türkiye İlaç Pazarı Ocak- Haziran 2020”, İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası, <http://newsletter.ieis.org.tr/image/upload/files/TRIlacPazariOcakHaziran.pdf> E. Tarihi: 19.12.2019
- Kaya, D. S. (2016). *İlaç Sektörü*. Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü. https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/sr201601_ilacsektoru.pdf E. Tarihi: 18.12.2019
- KPMG, (2019). *Sektörel Bakış, İlaç*. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2019/04/sektorel-bakis-2019-ilac.pdf> E. Tarihi: 11.06.2020

- KPMG, (2020), *Sektörel Bakış, İlaç.*
<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/03/sectorel-bakis-2020-ilac.pdf> E.
Tarihi: 11.8.2020
- Özden, A. ve Ersan, Ö. (2019). *İlaç Sektörü*. A&T Bank, Ekonomik Araştırmalar Departmanı.
Ağustos. <https://www.atbank.com.tr/documents/ILAC%20SEKTORU%20-%20AGUSTOS%202019.PDF> E. Tarihi: 10.07.2020
- Petrol-İş Araştırma. (2010). *Dünyada ve Türkiye’de İlaç Sektörü*. Petrol-İş, Şubat.
https://www.petrol-is.org.tr/sites/default/files/ilacsektoru-subat_2010.pdf (E. Tarihi:
15.12.2019)
- Say, G. (1977). *Türkiye İlaç Sanayinin ve İlaç Pazarının Yapısal Özellikleri*. Ankara Eczacı Odası
Yayınları. Sayı: 1. [http://e-
kutuphane.teb.org.tr/pdf/eczaciodasiyayinlari/tr_ilac_pazar/2.pdf](http://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/eczaciodasiyayinlari/tr_ilac_pazar/2.pdf) E. Tarihi: 20.08.2020
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019). *İlaç Sektörü Raporu*. Sanayi ve Verimlilik Genel
Müdürlüğü, Sektörel Raporlar ve Analizler Serisi
- Tıraş, H. H. (2020). Küresel İlaç Piyasası Ve Türkiye’nin Yerinin Değerlendirilmesi. *USBIK 2020,*
3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Tam Metin E-Kitabı. (647-659), 29-30-31 Ocak
2020, Kayseri Üniversitesi, Türkiye.
- TİTCK (Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu). (2018). *2018-2022 Stratejik Plan*. T.C. Sağlık
Bakanlığı, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu.
<https://www.titck.gov.tr/kurumsal/stratejikplan> E. Tarihi: 12.07.2020).
- Top, M. ve Tarcan, M. (2004). Türkiye İlaç Ekonomisi ve İlaç Harcamaları: 1998-2003 Dönemi
Değerlendirmesi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 9(35), 177-200.
- TÜİK, (2020), Sağlık İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr> E. Tarihi: 06.08.2020
- Türkiye İş Bankası. (2018). *Sektörlerle İlgili 2018 Beklentileri*. İktisadi Araştırmalar Bölümü, Mart
2018. https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/rt_2018.pdf
E. Tarihi: 06.01.2020